

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.59>

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА РОЗВИТОК

Левченко М.Ю.,

аспірант юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9406-1794>

e-mail: mykhailo.levchenko@student.karazin.ua

Левченко М.Ю. Універсальний інституційний механізм забезпечення права на розвиток.

У статті охарактеризовано інституційний механізм забезпечення права на розвиток на міжнародному універсальному рівні. Розкрито функції і повноваження Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Робочої групи з права на розвиток, Цільової групи високого рівня щодо здійснення права на розвиток, Спеціального доповідача з питань про право на розвиток, Експертного механізму з права на розвиток тощо. Вказано, що право на розвиток є єдиним правом людини, яке конкретно згадується в резолюції 48/141 Генеральної Асамблеї ООН, відповідно до якої була заснована посада Верховного комісара та Управління Верховного комісара з прав людини. Висвітлено функції Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо забезпечення права на розвиток. Охарактеризовано мандат Робочої групи з права на розвиток, що включає: моніторинг і аналіз прогресу, досягнутого в просуванні та реалізації права на розвиток на національному і міжнародному рівнях, надання рекомендацій та здійснення подальшого аналізу перешкод для його повної реалізації; розгляд звітів та будь-якої іншої інформації, поданої державами, установами ООН, іншими відповідними міжнародними організаціями і неурядовими організаціями, щодо зв'язку між їх діяльністю та правом на розвиток тощо. Зазначено, що в рамках Робочої групи з права на розвиток з метою сприяння їй у виконанні мандату була заснована Цільова група високого рівня щодо здійснення права на розвиток. Вказано, що Спеціальний доповідач з питань про право на розвиток сприяє реалізації права на розвиток шляхом розробки практичних рекомендацій щодо здійснення цього права та його інтеграції в політику і програми розвитку на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях. Висвітлено функції і повноваження Спеціального доповідача. Охарактеризовано діяльність Експертного механізму з права на розвиток, що забезпечує Раду з прав людини тематичною експертизою з права на розвиток задля пошуку, виявлення і розповсюдження передової практики серед держав-членів та сприяння здійсненню права на розвиток у всьому світі.

Ключові слова: захист, міжнародні організації, міжнародне співробітництво, права людини, спеціальні процедури.

Levchenko M.Yu. Universal institutional mechanism for ensuring the right to development.

The article describes the institutional mechanism for ensuring the right to development at the international universal level. The functions and mandate of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, the Working Group on the Right to Development, the High-level Task Force on the Implementation of the Right to Development, the Special Rapporteur on the Right to Development, the Expert Mechanism on the Right to Development, etc. are described. It is noted that the right to development is the only human right specifically mentioned in resolution 48/141 of the UN General Assembly, by which it established the position of High Commissioner and the Office of the High Commissioner for Human Rights. It is highlighted the functions of the Office of the High Commissioner for Human Rights in ensuring the right to development. It is described the mandate of the Working Group on the Right to Development, which includes: monitoring and analysis of progress made in the promotion and implementation of the right to development at the national and international levels, making recommendations and further analysis of obstacles to its full implementation; review of reports and any

other information submitted by States, UN agencies, other relevant international organisations and non-governmental organisations on the relationship between their activities and the right to development, etc. It is noted that the High-level Task Force on the Implementation of the Right to Development was established within the framework of the Working Group on the Right to Development to assist it in fulfilling its mandate. It is stated that the Special Rapporteur on the Right to Development contributes to the realisation of the right to development by developing practical guidance to implement the right and to integrate it within development policies and programmes at local, national, regional and international levels. The functions and mandate of the Special Rapporteur are highlighted. It is described the activities of the Expert Mechanism on the Right to Development, which provides the Human Rights Council with thematic expertise on the right to development in searching for, identifying and sharing best practices with Member States and promotes the implementation of the right to development worldwide.

Key words: international organisations, human rights, protection, special procedures, international cooperation.

Постановка проблеми. Збільшення нерівності всередині держав і між ними, бідність, брак продовольства, зміна клімату, економічні кризи, збройні конфлікти, зростаюче безробіття та інші нагальні проблеми постали сьогодні перед суспільством. Право на розвиток, що втілює в собі такі принципи прав людини, як рівність, недискримінація, участь, прозорість і підзвітність, а також міжнародне співробітництво та солідарність, може слугувати керівництвом для розв'язання низки сучасних проблем і викликів, а також для досягнення Цілей у сфері сталого розвитку [1].

Понад тридцять років тому Декларація про право на розвиток відкрила нову сторінку в боротьбі за більшу людську гідність, свободу, рівність і справедливість. Вона закликає дати можливість кожному члену суспільства повноцінно і вільно брати участь в ухваленні життєво важливих рішень. Вона вимагає забезпечити рівні можливості і справедливий розподіл економічних ресурсів, зокрема для тих людей, які історично позбавлені можливостей і виключені з процесу розвитку [2].

У зв'язку з цим, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та Рада з прав людини створили механізми, які займаються питаннями права на розвиток. Крім того, правозахисні механізми, такі як Консультативний комітет і спеціальні процедури Ради з прав людини, договірні органи з прав людини та інші, продовжують розглядати право на розвиток у різному обсязі і в контексті своїх відповідних мандатів і діяльності [3].

Означене зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження функцій, повноважень та напрямків діяльності органів, механізмів та посадових осіб у сфері забезпечення права на розвиток.

Стан опрацювання. Організаційно-правові засади щодо забезпечення права на розвиток досі не було предметом єдиного комплексного дослідження. Окремі аспекти щодо нормативного змісту та захисту прав людини на міжнародному рівні були предметом досліджень таких науковців, як: М. Баймуратов, М. Буроменський, А. Войціховський, В. Гутник, С. Карвацька, О. Київець, Т. Комарова, М. Медведєва, В. Мицик, Т. Сироїд, О. Трагнюк, Л. Фоміна та ін.

Мета статті полягає у наданні характеристики повноважень і функцій органів та посадових осіб щодо забезпечення права на розвиток на міжнародному універсальному рівні.

Виклад основного матеріалу. ООН відіграла ключову роль як у процесі появи, так і в еволюції права на розвиток до і після прийняття Декларації про право на розвиток. Право на розвиток є єдиним правом людини, яке конкретно згадується в резолюції 48/141 Генеральної Асамблеї ООН [4] (п. 3 (с)), відповідно до якої була заснована посада Верховного комісара та Управління Верховного комісара з прав людини (далі – УВКПЛ). Генеральна Асамблея звернулася з проханням Верховного комісара «заохочувати і захищати реалізацію права на розвиток і посилювати для цього підтримку з боку відповідних органів системи Організації Об'єднаних Націй» (п. 4 (с)) [4].

Так, УВКПЛ працює над тим, щоб: захищати право на розвиток і заохочувати його за допомогою досліджень, передової практики, нарад експертів і публікації суспільно-інформаційних матеріалів; сприяти політичному діалогу про право на розвиток шляхом надання підтримки Робочій групі з права на розвиток; нарощувати тематичні знання і проводити технічні консультації за рахунок надання підтримки Експертному механізму з права на розвиток; сприяти моніторингу та аналізу здійснення права на розвиток завдяки наданню підтримки спеціальним процедурам і договірним органам; розширювати права і можливості суб'єктів громадянського суспільства для

мобілізації з метою здійснення права на розвиток; і забезпечувати всебічне врахування права на розвиток у роботі системи ООН зі сприяння розвитку [5].

У 1998 році відповідно до резолюції 1998/72 Комісії з прав людини [6] та рішення E/DEC/1998/269 Економічної і Соціальної Ради ООН була створена Робоча група з права на розвиток з мандатом: здійснювати моніторинг й аналіз прогресу, досягнутого в просуванні та реалізації права на розвиток, як це викладено в Декларації про право на розвиток, на національному і міжнародному рівнях, надавати рекомендації щодо цього та здійснювати подальший аналіз перешкод для його повної реалізації; розглядати звіти та будь-яку іншу інформацію, подану державами, установами ООН, іншими відповідними міжнародними організаціями і неурядовими організаціями щодо зв'язку між їх діяльністю та правом на розвиток тощо [7].

Очолювана Головою-доповідачем, Робоча група представляє Генеральній Асамблеї та Раді з прав людини сесійну щорічну доповідь про свою роботу, включаючи рекомендації УВКПЛ щодо здійснення права на розвиток, а також пропозиції щодо можливих програм технічної допомоги на прохання зацікавлених держав з метою сприяння здійсненню права на розвиток [8].

У 2004 році резолюцією 2004/7 Комісії з прав людини [9] та рішенням 2004/249 Економічної і Соціальної Ради [10] за рекомендацією та в межах Робочої групи з права на розвиток з метою сприяння їй у виконанні мандату була заснована Цільова група високого рівня щодо здійснення права на розвиток. Цільова група функціонувала протягом 2004-2010 років. Її завдання полягало в наданні Робочій групі знань та досвіду, необхідних для розробки рекомендацій для зацікавлених сторін з питань, що стосуються здійснення права на розвиток.

Спочатку цільова група вивчала перешкоди та труднощі на шляху до досягнення цілей розвитку тисячоліття, що стосуються права на розвиток; соціальні наслідки у сфері торгівлі та розвитку на національному і міжнародному рівнях; приклади успішного досвіду у реалізації права на розвиток. Після цього робоча група проаналізувала Ціль розвитку тисячоліття 8, яка стосувалася глобального партнерства в інтересах розвитку, що призвело до розробки критеріїв оцінки глобальних партнерств з метою підвищення їхньої ефективності в підтримці реалізації права на розвиток [11].

У 2009 році Робоча група вирішила розширити набір критеріїв та уповноважила Цільову групу переглянути критерії так, щоб вони відповідали основним характеристикам права на розвиток, зазначених у Декларації про право на розвиток, у доступній та послідовній формі, включаючи головні питання, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти.

Внаслідок своєї діяльності цільова група надала Робочій групі критерії та оперативні підкріплення для здійснення права на розвиток. Прагнучи домогтися переходу від політичної прихильності праву на розвиток до реалізації розвитку на практиці, критерії були розроблені як операційний інструмент, що дозволяє: оцінити масштаб індивідуальних та колективних дій держав щодо формування, розвитку та підтримки національних і міжнародних ініціатив, спрямованих на створення сприятливих умов для здійснення права на розвиток; допомагати зацікавленим сторонам оцінювати поточне становище у сфері здійснення права на розвиток та сприяти подальшій реалізації права на національному і міжнародному рівнях; сприяти включенню права на розвиток у політичні стратегії та поточну діяльність відповідних суб'єктів на національному, регіональному і міжнародному рівнях; та оцінювати дотримання прав людини у процесі розвитку і здійснення торговельної політики та програм [11].

Цільова група включала п'ять незалежних експертів, призначених головою Робочої групи з права на розвиток за підсумками консультацій з регіональними групами держав-членів, а також представників окремих міжнародних організацій у сфері торгівлі, фінансування та розвитку [11].

У вересні 2016 року Рада з прав людини своєю резолюцією 33/14 заснувала мандат Спеціального доповідача з питання про право на розвиток. Цей мандат був продовжений на три роки у 2019 році резолюцією 42/23 та у 2022 році резолюцією 51/7. Спеціальний доповідач сприяє реалізації права на розвиток шляхом розробки практичних рекомендацій щодо здійснення цього права та його інтеграції в політику і програми розвитку на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях. Спеціальний доповідач також сприяє інтеграції права на розвиток до Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 року та переговорів щодо зміни клімату [12].

Спецдоповідач уповноважений: сприяти заохоченню, захисту та здійсненню права на розвиток у контексті узгодженого та комплексного здійснення Порядку денного у сфері сталого розвит-

ку на період до 2030 року та інших міжнародно узгоджених підсумків, досягнутих у 2015 році, включаючи Сендайську рамкову програму зі зниження ризику лих, Аддис-Абебську програму дій третьої Міжнародної конференції з фінансування розвитку та Паризьку кліматичну угоду, і взаємодіяти з державами-членами та іншими зацікавленими сторонами; вести роботу і підтримувати зусилля щодо забезпечення всебічного обліку права на розвиток різними органами ООН, установами, що займаються питаннями розвитку, та міжнародними установами, що займаються питаннями розвитку, фінансування і торгівлі, та подавати пропозиції, спрямовані на зміцнення оновленого глобального партнерства на користь сталого розвитку з погляду права на розвиток; брати участь у діяльності Робочої групи з метою підтримки виконання її спільного мандату, беручи до уваги, зокрема, результати дискусій та рекомендації Робочої групи й уникаючи дублювання функцій; представляти дослідження, які запитує Рада з прав людини відповідно до свого мандату тощо [13].

Спеціальний доповідач також здійснює візити до країн у межах виконання свого мандату. Так, Спецдоповідач здійснив візит до Албанії у період з 15 по 24 листопада 2022 року. Основна мета візиту полягала в оцінці просування права на розвиток у країні та виявленні викликів, що залишаються, з метою формулювання рекомендацій для уряду та інших зацікавлених сторін, які працюють над реалізацією Цілей сталого розвитку [14].

27 вересня 2019 року Рада ООН з прав людини прийняла резолюцію 42/23, якою ухвалила створити допоміжний експертний механізм, що забезпечує Раду тематичною експертизою з права на розвиток задля пошуку, виявлення і розповсюдження передової практики серед держав-членів та сприяння здійсненню права на розвиток у всьому світі [15].

До складу Експертного механізму з права на розвиток входить п'ять незалежних експертів, які виконують свої функції протягом трьох років і можуть бути переобрані на повторний строк. Експерти обираються Радою з прав людини відповідно до процедури, встановленої в пунктах 39-53 додатка до резолюції 5/1 Ради з прав людини, що регулює порядок відбору і призначення мандатаріїв [16].

Експертний механізм проводить щорічні наради, тематичні дослідження та ознайомчі візити до держав. Він також проводить інтерактивні дискусії і консультації, бере участь в інформаційно-просвітницькій діяльності та звітує перед Генеральною Асамблеєю і Радою з прав людини [17]. Експертний механізм також встановив наукові дружні зв'язки із вченими та університетами в усьому світі, чия робота присвячена праву на розвиток, щоб спільно з ними працювати над темами досліджень Експертного механізму в межах спільних досліджень і пов'язаних з ними робочих нарад і семінарів [18].

Так, з метою виконання свого мандата з пошуку, виявлення та обміну передовим досвідом з державами-членами і сприяння здійсненню права на розвиток, Експертний механізм проводить тематичні дослідження. Кожен член Механізму несе відповідальність за дослідження з теми, запропонованою ним та погодженою Експертним механізмом. Під час підготовки дослідження члени можуть консультиватися з державами та широким колом інших відповідних зацікавлених сторін та/або проводити країнові навчальні візити. Експертний механізм обговорює проекти досліджень, представлені відповідним членом, і затверджує їх для подання на розгляд Ради з прав людини.

Так, зокрема в тематичному дослідженні «Обов'язок співпрацювати та недержавні суб'єкти» (A/HRC/54/84) Експертний механізм представив найкращі практики і надав рекомендації щодо того, як недержавні суб'єкти можуть сприяти виконанню обов'язку співпрацювати задля реалізації права на розвиток у всьому світі. Дослідження зосереджене на іноземних приватних недержавних суб'єктах, що діють у приймаючій державі. У цьому дослідженні Експертний механізм розглянув практичну реалізацію загального обов'язку недержавних суб'єктів співпрацювати у здійсненні права на розвиток, розбиваючи обов'язок співпрацювати на чотири більш практичні компоненти: обов'язок повідомляти; обов'язок проводити консультації та досягати згоди; обов'язок надавати допомогу; та обов'язок відшкодовувати шкоду [19].

Інше тематичне дослідження було зосереджене на темі расизму, расової дискримінації та праві на розвиток (A/HRC/51/37). У цьому дослідженні Експертний механізм розглянув расизм і расову дискримінацію як бар'єри на шляху реалізації права на розвиток у контексті зобов'язань держав, міжнародного співробітництва та глобального партнерства. Експертний механізм надав рекомендації державам та іншим зацікавленим сторонам щодо вирішення проблем і подолання перешкод,

які расизм та расова дискримінація створюють на шляху до практичної реалізації права на розвиток [20].

Експертний механізм також щорічно представляє Раді з прав людини доповідь про свою роботу, після чого проводиться інтерактивний діалог з Радою. Крім того, щорічна нарада експертного механізму відкрита для участі спостерігачів держав, механізмів, органів і спеціалізованих установ, фондів та програм ООН, міжурядових організацій, регіональних організацій і механізмів у галузі прав людини, національних правозахисних установ та інших відповідних національних органів, науковців й експертів з питань розвитку та неурядових організацій (п. 32, 34) [15].

У 2020 році також була заснована Дворічна панель Ради з прав людини щодо права на розвиток з метою надати Раді можливість для проведення панельної дискусії про право на розвиток. Перша панель відбулася у вересні 2020 року. Вона була присвячена зміцненню міжнародної співпраці та солідарності у боротьбі з пандемією COVID-19 [3].

Висновки. На міжнародному універсальному рівні функціонує низка органів, механізмів та посадових осіб, функції і повноваження яких зосереджені на забезпеченні права на розвиток. Важливий внесок у цій сфері здійснюється під егідою Верховного комісара з прав людини, який уповноважений заохочувати і захищати реалізацію права на розвиток та посилювати для цього підтримку з боку відповідних органів системи Організації Об'єднаних Націй. Низка інших механізмів, як-от: Робоча групи з права на розвиток, Спеціальний доповідач з питання про право на розвиток, Експертний механізм з права на розвиток тощо сприяють заохоченню, захисту та здійсненню права на розвиток. Важливою складовою їхньої діяльності є підготовка тематичних досліджень з метою пошуку, виявлення та обміну передовим досвідом з державами-членами і сприяння реалізації права на розвиток, а також відвідування держав для оцінки становища в галузі прав людини на національному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Development and human rights. OHCHR and the right to development. URL: <https://www.ohchr.org/en/development/development-and-human-rights> (дата звернення: 11.06.2024).
2. Right to development: About. URL: <https://www.ohchr.org/en/topic/right-development> (дата звернення: 11.06.2024).
3. United Nations mechanisms addressing the right to development. URL: <https://www.ohchr.org/en/development/united-nations-mechanisms-addressing-right-development> (дата звернення: 11.06.2024).
4. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/48/632/Add.4)] 48/141. High Commissioner for the promotion and protection of all human rights. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n94/012/56/pdf/n9401256.pdf?token=vqoSrraLuKQmVimz9C&fe=true> (дата звернення: 11.06.2024).
5. OHCHR's work on the right to development: OHCHR and the right to development. URL: <https://www.ohchr.org/en/development/ohchrs-work-right-development> (дата звернення: 11.06.2024).
6. The right to development. Commission on Human Rights resolution 1998/72. URL: <https://www.ohchr.org/en/hrc-subidiaries/iwg-on-development> (дата звернення: 11.06.2024).
7. 1998/269 The right to development. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/decision-1998-269.pdf> (дата звернення: 11.06.2024).
8. Working group on the Right to Development: About the Working Group. URL: <https://www.ohchr.org/en/hrc-subidiaries/iwg-on-development/about-working-group> (дата звернення: 11.06.2024).
9. Commission on Human Rights resolution 2004/7: The right to development. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unchr/2004/en/13510> (дата звернення: 11.06.2024).
10. ECOSOC Decision 2004/249. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/decision-2004-249.pdf> (дата звернення: 11.06.2024).
11. High-Level Task Force on the implementation of the right to development (2004-2010). URL: <https://www.ohchr.org/en/development/high-level-task-force-implementation-right-development-2004-2010> (дата звернення: 11.06.2024).
12. Special Rapporteur on the right to development: Overview. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-development> (дата звернення: 11.06.2024).

13. Resolution adopted by the Human Rights Council on 29 September 2016, 33/14. The right to development. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g16/225/38/pdf/g1622538.pdf?toKen=iABFZPIU9Ab6awrdRM&fe=true> (дата звернення: 11.06.2024).
14. Special Rapporteur on the right to development: Country visits. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-development/country-visits> (дата звернення: 11.06.2024).
15. Resolution adopted by the Human Rights Council on 27 September 2019, 42/23. The right to development. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/292/60/pdf/g1929260.pdf?toKen=1BPXT5iV7L4V1PCZdj&fe=true> (дата звернення: 11.06.2024).
16. Human Rights Council Resolution 5/1. Institution-building of the United Nations Human Rights Council. URL: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=a/hrc/res/5/1 (дата звернення: 11.06.2024).
17. Expert Mechanism on the Right to Development: Overview. URL: <https://www.ohchr.org/en/hrc-subidiaries/expert-mechanism-on-right-to-development> (дата звернення: 11.06.2024).
18. Expert Mechanism on the Right to Development: Academic friends. URL: <https://www.ohchr.org/en/hrc-subidiaries/expert-mechanism-on-right-to-development/academic-friends> (дата звернення: 11.06.2024).
19. A/HRC/54/84: Duty to cooperate and non-State actors – Thematic study by the Expert Mechanism on the Right to Development, 05 July 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/studies/ahrc5484-duty-cooperate-and-non-state-actors-thematic-study-expert-mechanism> (дата звернення: 11.06.2024).
20. A/HRC/51/37: Racism, racial discrimination and the right to development – Thematic study by the Expert Mechanism on the Right to Development, 22 June 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/studies/ahrc5137-racism-racial-discrimination-and-right-development-thematic-study-expert> (дата звернення: 11.06.2024).